

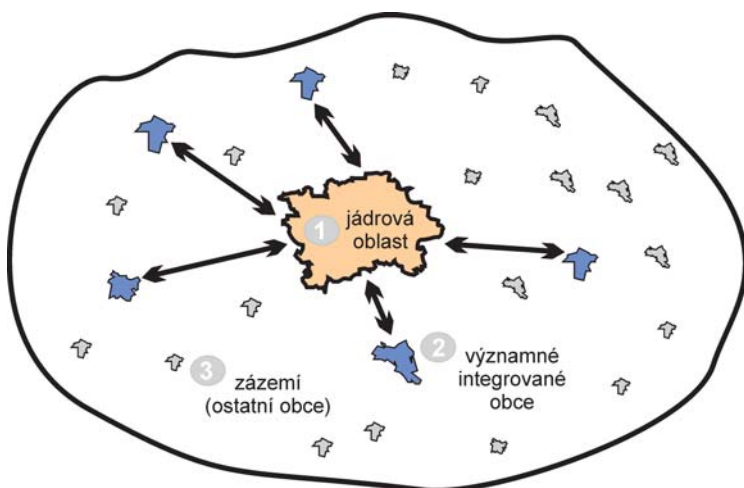
VÝVOJ OBYVATELSTVA VYBRANÝCH METROPOLITNÍCH AREÁLŮ V TRANSFORMAČNÍM OBDOBÍ

MICHAL KARÁSEK

Cílem příspěvku je analýza populačního vývoje pražského, plzeňského, brněnského a ostravského metropolitního areálu v transformačním období. Podrobně jsou analyzovány trendy v migraci a přirozeném přírůstku obyvatelstva. Text reflektuje významné změny v reprodukčním chování obyvatelstva spojené s výrazným poklesem porodnosti v metropolitních areálech v 90. letech 20. století a dále se zaměřuje na odlišnou migrační atraktivitu jednotlivých metropolitních areálů a jejich dílčích částí v transformačním období.

Vybrané metropolitní areály jsou vymezeny jako významné integrované územní celky skládající se z městských a venkovských sídel. Území metropolitních areálů tvoří tři základní územní jednotky: (1) jádrová oblast je tvořena významnými, hustě obydlenými a na sebe navazujícími obcemi; (2) významné integrované obce reprezentují významná sídla silně funkčně spjatá s jádrovou oblastí prostřednictvím dojížděky do zaměstnání a do škol; (3) zázemí (ostatní obce) tvoří další obce metropolitního areálu se silnými pracovními vazbami na jádrovou oblast a na významné integrované obce (obr. 1).

Obr. 1 – Základní územní jednotky metropolitního areálu

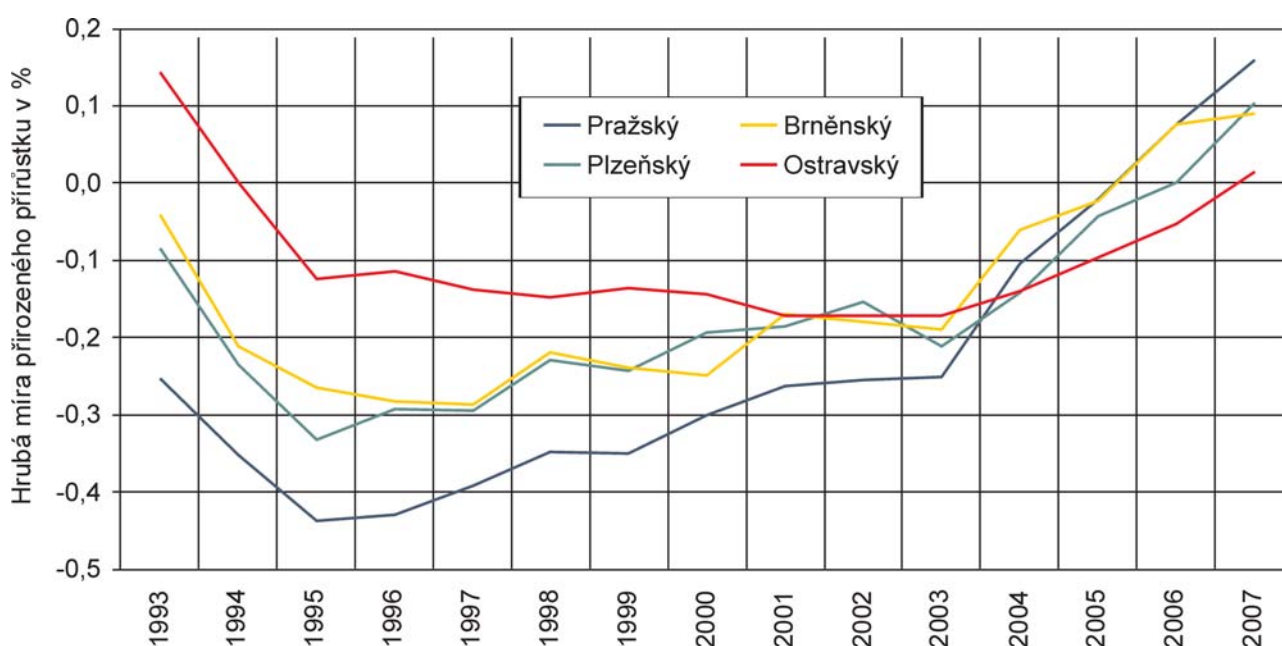

Konkrétní vymezená území metropolitních areálů zobrazuje příloha 1. Analýzy vývoje obyvatelstva v jednotlivých metropolitních areálech jsou zpracovány za metropolitní areály jako celky a za jejich výše charakterizované základní části.

Přirozená měna obyvatelstva

Populační vývoj ve sledovaných metropolitních areálech byl silně ovlivněn výrazným poklesem porodnosti v druhé polovině 90. let. Během transformačního období všechny metropolitní areály dlouhodobě ztrácely obyvatelstvo přirozenou měnou (viz obr. 2). K obratu znamenající růst obyvatelstva metropolitních areálů přirozenou měnou dochází až v posledních několika letech, a to pouze ve velmi malé míře. Obecně lze vypožorovat podobné vývojové trendy v růstu/poklesu obyvatelstva přirozenou měnou u všech sledovaných areálů. Rozdílnost lze ovšem pozorovat v odlišném počátečním a koncovém stavu vývoje.

Obr. 2 - Přirozená míra přírůstku obyvatel v metropolitních areálech v letech 1993-2007

Zdroj dat: Databáze demografických údajů za obce České republiky, ČSÚ, Praha.

Na počátku sledovaného období, které představuje rok 1993, byly rozdíly v přirozeném přírůstku obyvatelstva mezi metropolitními areály výraznější než na konci sledovaného období, které představuje rok 2007 (viz obr. 2). Pražský metropolitní areál po většinu sledovaného období nejvíce ztrácel obyvatelstvo přirozenou měnou. Postupně se ovšem tyto úbytky stále snižovaly a v posledním roce sledování byl již zaznamenán nejvyšší kladný přírůstek obyvatelstva mezi vybranými areály. Naopak ostravský metropolitní areál na počátku sledovaného období vykazoval nejprůzlivější vývoj z pohledu růstu obyvatelstva, ale na konci období byly přírůstky obyvatelstva přirozenou měnou nižší než u ostatních areálů.

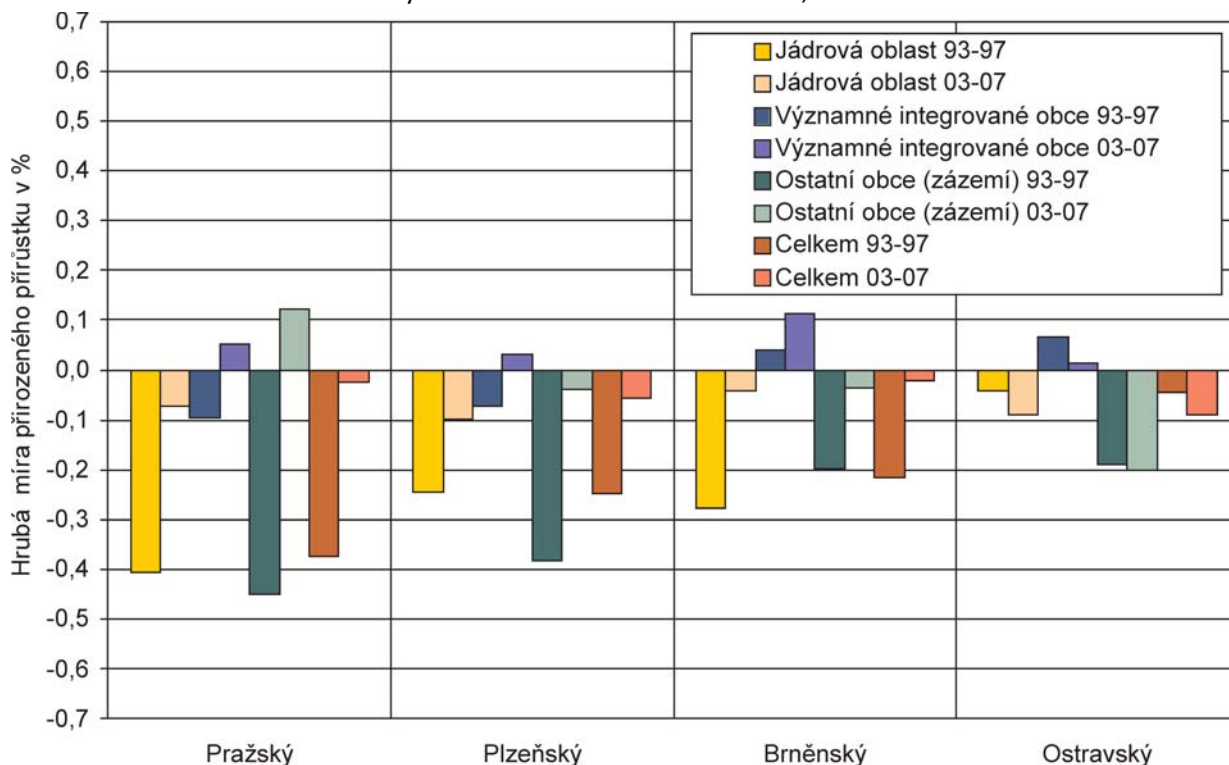
Vývoj v brněnském a plzeňském metropolitním areálu byl podobný pražskému s tím rozdílem, že na počátku období nebyly úbytky obyvatelstva přirozenou měnou tak výrazné.

Vývojové trendy v míře přirozeného přírůstku obyvatelstva uvnitř jednotlivých metropolitních areálů ve dvou časových etapách ohraničených roky 1993-1997 a 2003-2007 přibližuje obrázek 3. Dlouhodobé úbytky obyvatelstva přirozenou měnou vykazují jádrové oblasti pražského, plzeňského a brněnského metropolitního areálu (viz obr. 3). Značné úbytky obyvatelstva byly zaznamenány především v prvním sledovaném období 1993-1997, zatímco v druhém období 2003-2007 byly úbytky obyvatelstva poměrně marginální. V případě jádrové oblasti ostravského metropolitního areálu byly ztráty obyvatelstva přirozenou měnou výrazně nižší v prvním těsně porevolučním období. Dlouhodobé ztráty obyvatelstva přirozenou měnou lze zaznamenat i v případě zázemí metropolitních areálů. Opět platí, jako v případě jádrových oblastí, že vyšší míra úbytku obyvatelstva přirozenou měnou spadá do prvního časového období 1993-1997.

Výraznější růst obyvatelstva přirozeným přírůstkem v zázemí je pozorován pouze v pražském metropolitním areálu v druhém sledovaném období (viz obr. 3). Tento růst souvisí se stěhováním mladších párů do zázemí Prahy a následným založením rodiny v místě nového bydliště. Výraznější růst tak lze částečně spojit s úrovní rozvoje suburbanizace jednotlivých areálů, o níž bude řeč dále.

Významné integrované obce dlouhodobě nevykazují tak výrazné výkyvy z hlediska růstu obyvatelstva přirozenou měnou jako jádrové oblasti a zázemí metropolitních areálů. Mírné přírůstky obyvatelstva ve významných integrovaných obcích byly zaznamenány v obou obdobích v brněnském a ostravském areálu. Ve významných integrovaných obcích pražského a plzeňského metropolitního areálu byl mírný růst vykázan pouze v druhém období mezi lety 2003-2007.

Obr. 3 - Přirozená měna obyvatelstva v období 1993-1997, 2003-2007

Zdroj dat: Databáze demografických údajů za obce České republiky, ČSÚ, Praha.

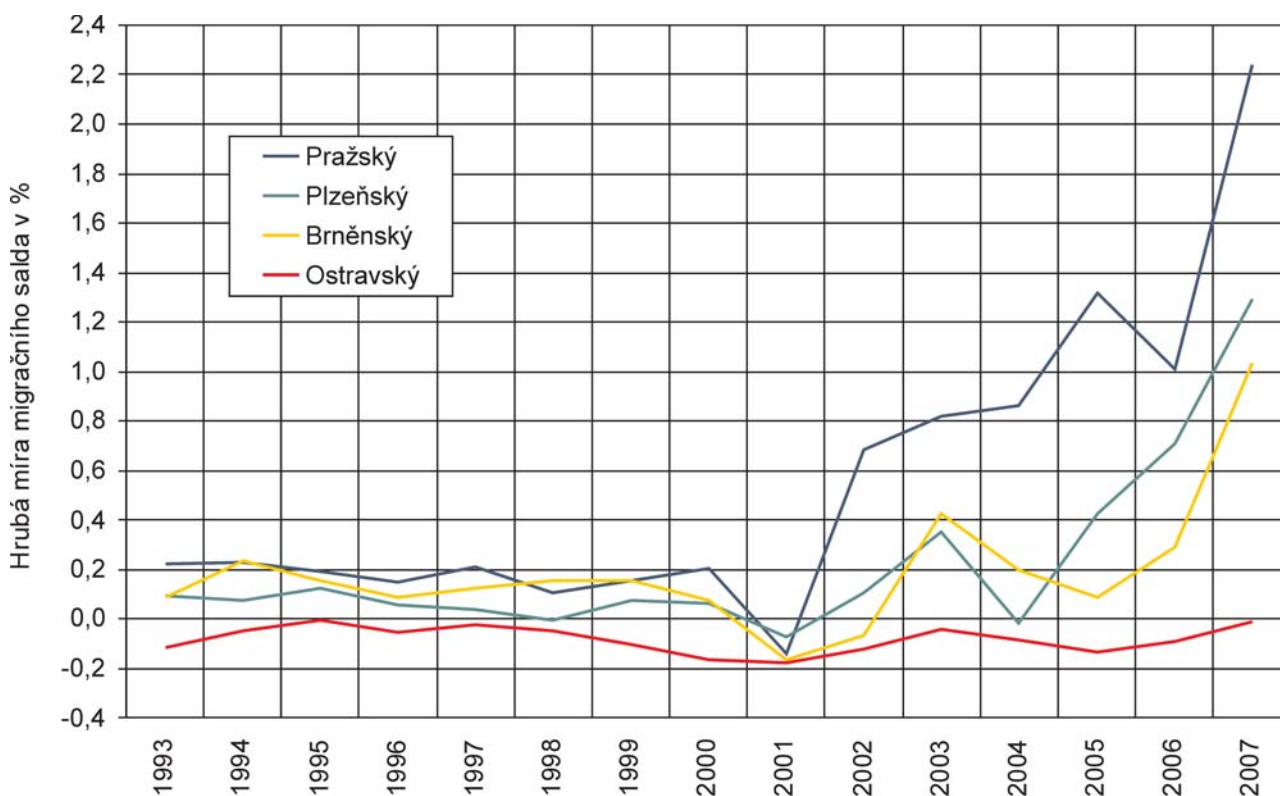
Podrobný územní vzorec a změny v přírůstku obyvatelstva přirozenou měnou za jednotlivé obce metropolitních areálů uvádí příloha 2. V detailnějším pohledu je zřejmé, že ve sledovaném období přibývá obcí v zázemí s kladným přírůstkem obyvatelstva v pražském, plzeňském a brněnském areálu. V případě ostravského areálu k významnějším změnám nedochází.

Migrace obyvatelstva

Významnější faktor ovlivňující a diferencující populační vývoj v metropolitních areálech představovala migrace. Migraci, neboli stěhování obyvatelstva, je možno sledovat na vnitrostátní úrovni nebo na mezistátní úrovni zahrnující i stěhování cizinců mezi státy. Primárně bude analyzován vývoj migrace v metropolitních areálech včetně zahraničních migrantů.

Na rozdíl od vývoje růstu obyvatelstva přirozenou měnou, kde bylo možno pozorovat výraznější diferenciaci mezi areály na počátku sledovaného období a sbližování hodnot na konci sledovaného období, lze v případě migrace sledovat přesný opak. Poměrně monotónní vývoj v diferenciaci růstu obyvatelstva migrací mezi areály je možno pozorovat až do roku 2001 (viz obr. 4). V dalších letech již lze zaznamenat rychlé zvyšování rozdílů v přírůstku obyvatelstva migrací a určitý skok v tempu růstu. Tento skok je významně ovlivněn jednak zvýšením migrační atraktivity Česka z hlediska zahraniční migrace, která má selektivní charakter a dále změnami v evidenci cizinců.

Obr. 4 – Hrubá míra migračního salda v metropolitních areálech v letech 1993-2007

Zdroj dat: Databáze demografických údajů za obce České republiky, ČSÚ, Praha.

Do roku 2000 byli evidováni pouze cizinci s trvalým pobytem, ale od roku 2001 byli evidováni jako obyvatelé Česka i cizinci pobývající zde na víza nad 90 dní, jejichž délka překročila jeden rok a dále byli nově započítáni i azylanti. Srovnatelnost dat dále ovlivňuje nedostatečná evidence vystěhovalých cizinců z Česka, která se projevila po bilanci dat ze sčítání v roce 2001 záporným saldem zahraniční migrace u všech areálů (viz obr. 4).

Nejvýraznější rozdíly z hlediska vývoje migrační atraktivity sledovaných areálů vykazuje pražský a ostravský metropolitní areál (viz obr. 4). Pražský areál získával obyvatelstvo migrací dlouhodobě, přičemž nejvýznamnější přírůstky je možno pozorovat v posledních letech sledování. Na tomto významném růstu se značně podílí i zahraniční migranti, kteří míří nejčastěji právě do mimořádně atraktivní Prahy a jejího okolí. Odlišný vývoj lze zaznamenat v ostravském metropolitním areálu, který je dlouhodobě migračně neatraktivní a ani v posledních letech zde nebyl zaznamenán růstový trend jako u ostatních sledovaných areálů. Velmi podobný vývoj z hlediska přírůstků obyvatelstva stěhováním byl pozorován v brněnském a plzeňském areálu. U obou areálů je možné pozorovat stejné vývojové tendence jako v případě pražského metropolitního areálu. Rozdílem je pouze nižší míra přírůstku obyvatelstva migrací.

Analýza migrace za základní jednotky metropolitních areálů ve dvou časových obdobích dokumentuje významné rozdíly v tempu přírůstku obyvatelstva stěhováním (viz obr. 5). Jednoznačně migračně nejziskovější částí všech metropolitních areálů byla jejich zázemí. V obou sledovaných obdobích vykazovala zázemí kladné přírůstky obyvatelstva stěhováním, přičemž v druhém období, v důsledku rozvíjení suburbanizačních tendencí, byly přírůstky významnější (viz obr. 5). Nejvýraznější přírůstky obyvatelstva migrací vykazuje v období 2003-2007 zázemí pražského metropolitního areálu, ve kterém proces suburbanizace probíhá nejprogresivněji. Zhruba poloviční růst v období 2003-2007 ve srovnání s pražským zázemím vykazují zázemí brněnského a plzeňského areálu, kde proces suburbanizace probíhá s určitým zpožděním. V případě zázemí ostravského metropolitního areálu byl mezi sledovanými obdobími zaznamenán citelně nižší nárůst než u ostatních areálů. Významný nárůst obcí s kladným přírůstkem stěhováním v zázemí pražského, plzeňského a brněnského areálu dokumentuje příloha 3. U ostravského metropolitního areálu byl počet obcí v zázemí s kladným přírůstkem stěhováním zhruba stejný v obou sledovaných obdobích.

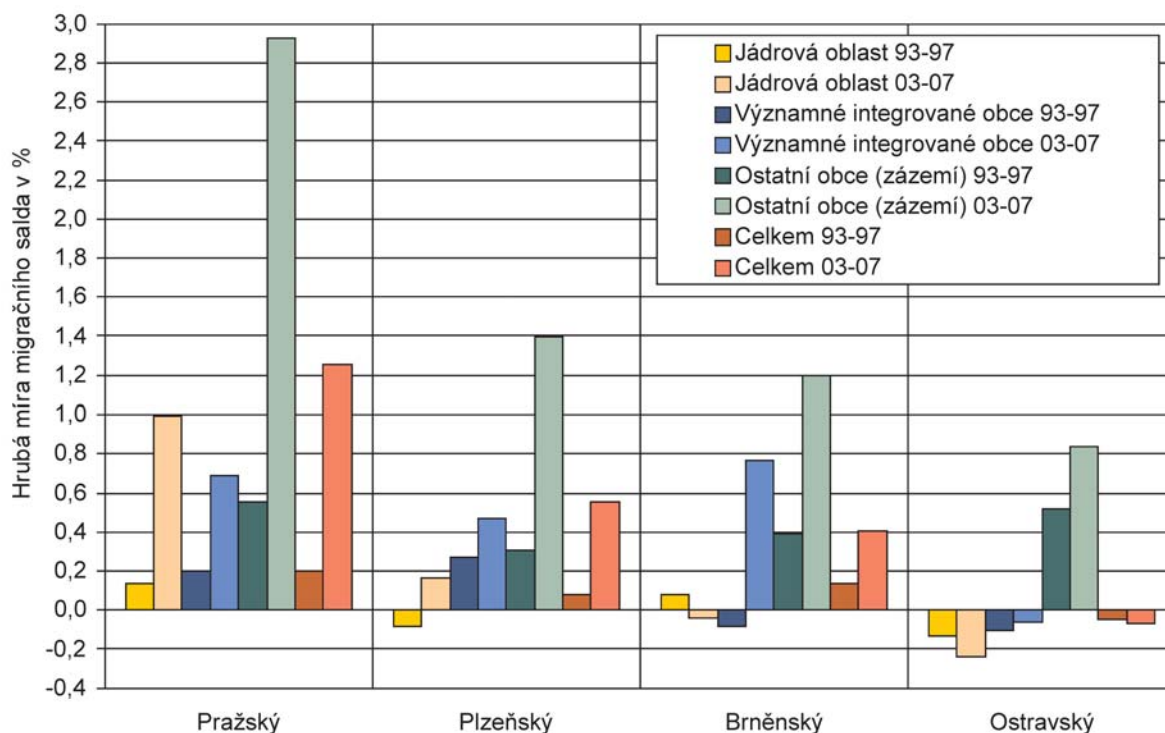
Vývoj migrace v jádrových oblastech metropolitních areálů byl oproti zázemí méně dynamický. Výraznější přírůstky obyvatelstva stěhováním byly zaznamenány pouze v pražské jádrové oblasti (viz obr. 5). Jádra brněnského a plzeňského areálu spíše stagnovala a ostravská konurbace v obou sledovaných periodách vykázala záporné saldo migrace.

Poměrně významné migrační přírůstky byly zaznamenány u významných integrovaných obcí v pražském a brněnském metropolitním areálu. Růstová byla především menší města v blízkosti Prahy a Brna, v nichž probíhá suburbánní rozvoj. Mírný růst vykazovaly i významné integrované obce v plzeňském areálu. Významné integrované obce v ostravském areálu ztrácely obyvatelstvo migrací v obou sledovaných obdobích podobně jako jádrová oblast areálu.

Celkový růst obyvatelstva migrací byl nejvýznamnější v pražském metropolitním areálu (viz obr. 5). Růst byl mezi sledovanými obdobími registrován ve všech jeho částech. Toto tvrzení platí i pro plzeňský areál, ovšem dynamika růstu zde byla nižší. Brněnský areál zaznamenal celkový růst obyvatelstva migrací v obou sledovaných obdobích.

Nárůst kladného salda migrace v čase zajišťovala oblast zázemí a významné integrované obce. Ostravský areál v obou obdobích zkoumání ztrácel obyvatelstvo a ani kladné migrační přírůstky v zázemí nekompenzovaly zápornou migrační bilanci jádrové oblasti a významných integrovaných obcí.

Obr. 5 - Hrubá míra migračního salda dle jednotek metropolitního areálu v letech 1993-2007

Zdroj dat: Databáze demografických údajů za obce České republiky, ČSÚ, Praha.

Trendy ve stěhování obyvatelstva uvnitř metropolitních areálů silně ovlivňuje probíhající suburbanizační proces. Nejvýznamnější změny v migračních pohybech obyvatelstva byly zaznamenány mezi jádrovými oblastmi a zázemími metropolitních areálů. Vývoj především těchto pohybů je uveden v tabulce 1 a na obrázku 6. Data zde uvedená jsou pouze za vnitrostátní migranty.

Narůstající migrační ztráty obyvatelstva jádrových oblastí se zázemími lze pozorovat u všech metropolitních areálů (viz tab. 1). Obzvláště vysoké záporné saldo migrace se zázemím vykazovala jádrová oblast pražského metropolitního areálu v druhém sledovaném období 2002-2006. Zázemí pražského metropolitního areálu, ve kterém lze pozorovat nejvíce rozvinuté formy suburbanizace, tak představuje stále atraktivnější místo pro bydlení obyvatel z jádrové oblasti.

Záporné saldo migrace vykazovaly jádrové oblasti všech metropolitních areálů i s významnými integrovanými obcemi. Ztráty obyvatelstva však byly výrazně nižší než v případě bilance se zázemím. Celkové záporné saldo migrace jádrové oblasti lze pozorovat v obou sledovaných obdobích u všech metropolitních areálů. Výjimkou je pouze jádrová oblast pražského areálu, která v období 2002-2006 vykazovala vyrovnané celkové saldo migrace v souvislosti s vysokým počtem přistěhovalých z obcí mimo areál (viz tab. 1).

Naopak jádro ostravského areálu prohlubovalo ztrátu obyvatelstva stěhováním i s obcemi mimo areál.

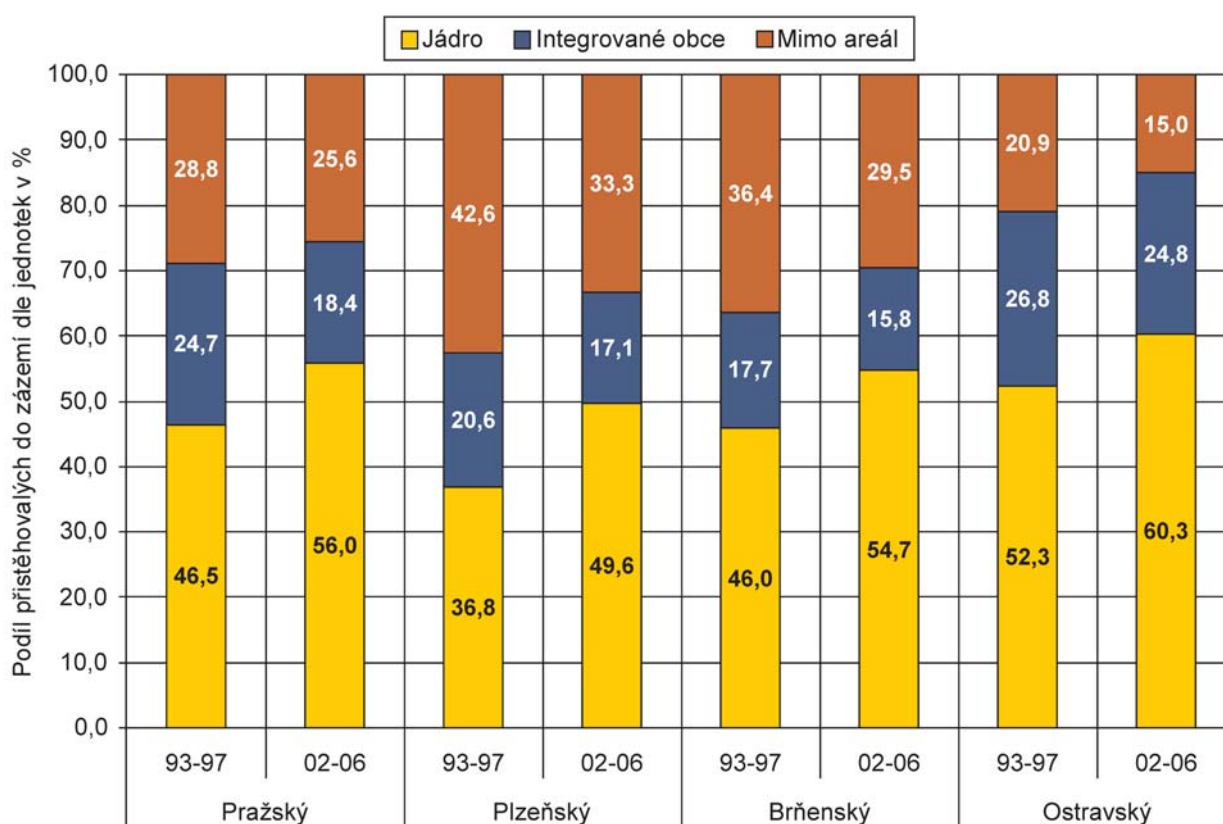
Tab. 1 – Migrační ztráty/zisky jádrové oblasti s vybranými jednotkami (v tis. obyvatel)

Jednotky	Pražský		Plzeňský		Brněnský		Ostravský	
	93-97	02-06	93-97	02-06	93-97	02-06	93-97	02-06
Zázemí	-4,8	-19,3	-0,7	-2,8	-2,1	-6,4	-1,8	-3,8
Integrované obce	-1,7	-3,9	-0,4	-0,5	-0,1	-1,5	-0,8	-1,1
Mimo areál	1,3	23,2	0,0	0,8	1,2	-2,3	-5,0	-7,8
Celkem	-5,3	0,1	-1,1	-2,5	-1,0	-10,2	-7,6	-12,7

Zdroj: ČSÚ, 2007, Praha. Zpracování: URRIlab a vlastní výpočty.

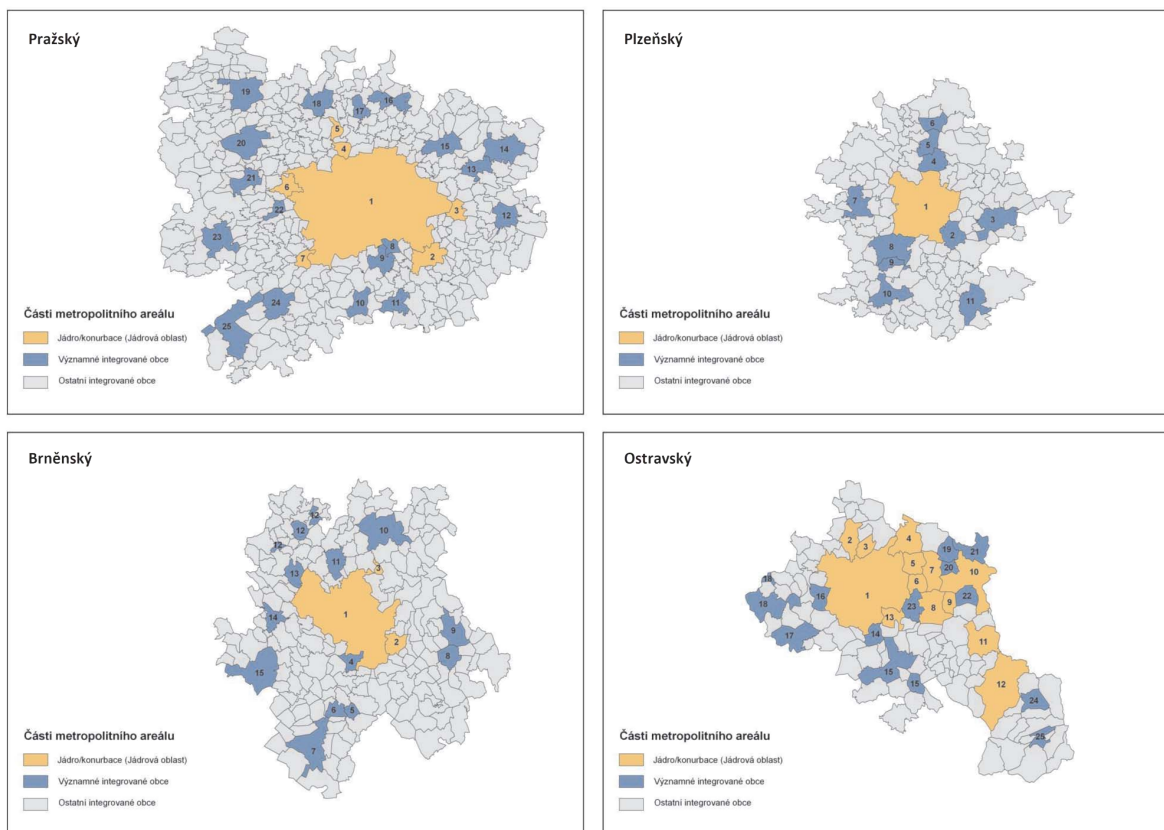
Nejvýznamnější přírůstky obyvatelstva migrací jednoznačně vykazují zázemí metropolitních areálů. Proměnu významu jednotlivých migračních proudů do zázemí ve dvou časových řezech přibližuje obrázek 6. Společným rysem ve vývoji je narůstající podíl přistěhovaných z jádrových oblastí. Naopak poklesl podíl přistěhovaných z významných integrovaných obcí a z obcí mimo metropolitní areál. Tyto změny lze bezpochyby připisovat pokračující suburbanizaci, která v současnosti výrazně přetváří fyzické i sociální prostředí zázemí metropolitních areálů.

Obr. 6 - Podíl vystěhovaných do zázemí dle jednotek v obdobích 1993-1997 a 2002-2006

Zdroj: ČSÚ, 2007, Praha. Zpracování: URRIlab a vlastní výpočty.

Příloha 1 – Metropolitní areály

Zdroj: vlastní vymezení

Pražský areál: 1 – Praha, 2 – Říčany, 3 – Úvaly, 4 – Roztoky, 5 - Libčice nad Vltavou, 6 – Hostivice, 7 – Černošice, 8 – Průhonice, 9 – Jesenice, 10 - Jílové u Prahy, 11 – Kamenice, 12 - Český Brod, 13 – Čelákovice, 14 - Lysá nad Labem, 15 - Brandýs nad Labem, 16 – Neratovice, 17 - Odolena Voda, 18 - Kralupy nad Vltavou, 19 – Slaný, 20 – Kladno, 21 – Unhošť, 22 – Rudná, 23 – Beroun, 24 - Mníšek pod Brdy, 25 – Dobříš.

Plzeňský areál: 1 – Plzeň, 2 -Starý Plzenec, 3 – Rokycany, 4 – Třeboň, 5 - Horní Bříza, 6 – Kaznějov, 7 – Nýřany, 8 – Dobřany, 9 – Chlumčany, 10 – Přeštice, 11 – Blovice.

Brněnský areál: 1 – Brno, 2 – Šlapanice, 3- Adamov, 4 - Modřice, 5 – Židlochovice, 6 – Hrušovany, 7- Pohořelice, 8 - Slavkov u Brna, 9 – Rousínov, 10 – Blansko, 11 – Kuřim, 12 – Tišnov, 13 - Veverská Bítýška, 14 – Rosice, 15 – Ivančice.

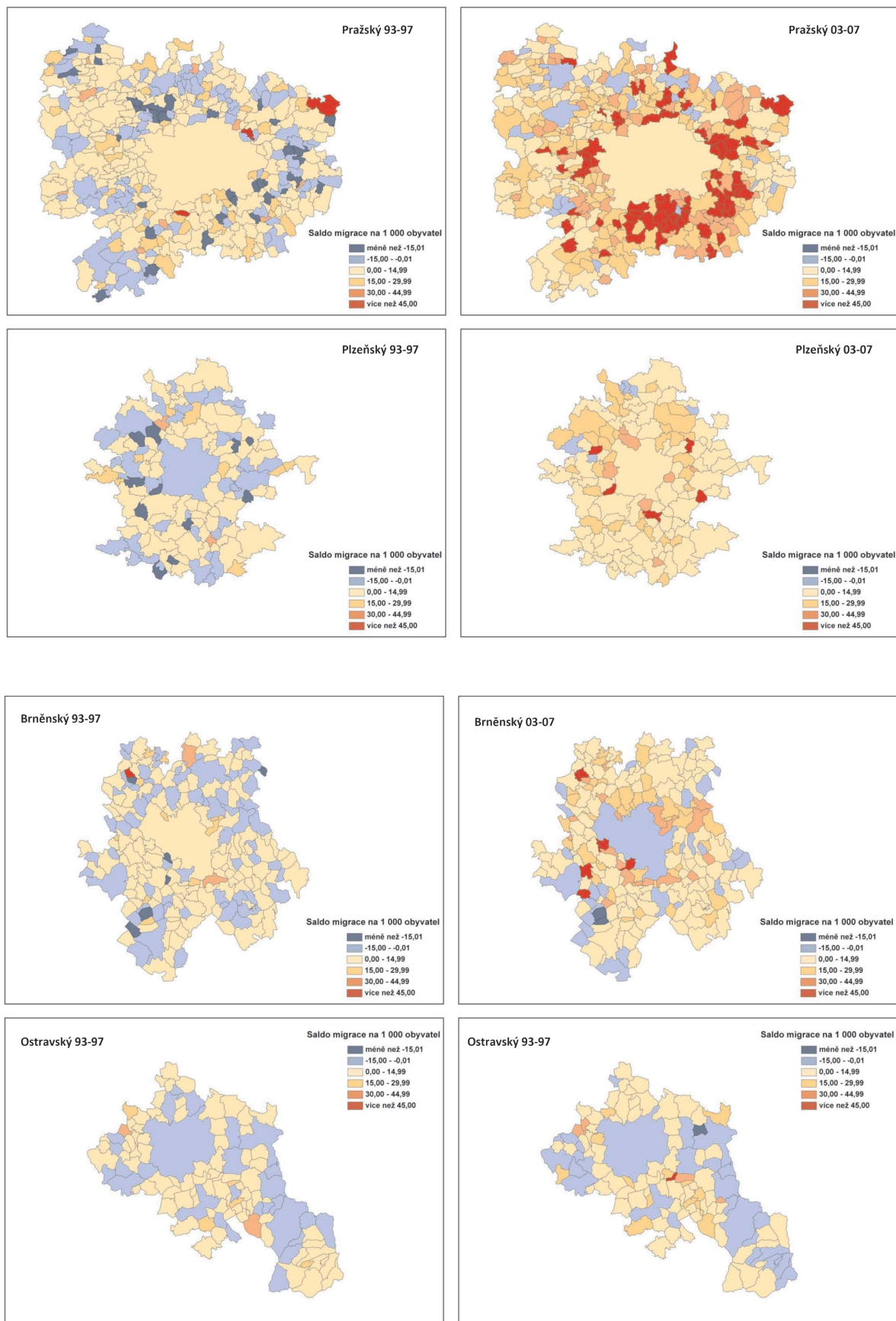
Ostravský areál: 1 - Ostrava, 2 – Hlučín, 3 – Ludgeřovice, 4 – Bohumín, 5 – Rychvald, 6 – Petřvald, 7 – Orlová, 8 – Havířov, 9 - Horní Suchá, 10 – Karviná, 11 - Český Těšín, 12 – Třinec, 13 – Vratimov, 14 – Paskov, 15 - Frýdek-Místek, 16 – Klimkovice, 17 – Studénka, 18 – Bílovec, 19 – Dětmárovice, 20 – Doubrava, 21 - Petrovice u Karviné, 22 – Stonava, 23 – Šenov, 24 – Bystřice, 25 – Jablunkov.

Příloha 2 – Hrubá míra přirozeného přírůstku v ‰ (1993-1997, 2003-2007)

Zdroj dat: Databáze demografických údajů za obce České republiky, ČSÚ, Praha.

Příloha 3 – Hrubá míra migračního salda v ‰ (1993-1997, 2003-2007)

Zdroj dat: Databáze demografických údajů za obce České republiky, ČSÚ, Praha.

Profil autora:

Michal Karásek je absolvent magisterského studijního oboru sociální geografie a regionální rozvoj na PŘF UK v Praze. Ve své magisterské práci se zabýval analýzou populačního a ekonomického vývoje nejvýznamnějších metropolitních areálů České republiky a proměnou jejich vnitřní struktury.

Příspěvek je publikován v rámci elektronického informačního portálu Suburbanizace.cz [ISSN 1803-8239], který je spravován členy pracovní skupiny URRLab při katedře sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze. Informační portál vznikl za finanční podpory Ministerstva životního prostředí ČR v rámci projektu "Suburbánní rozvoj, suburbanizace a urban sprawl v České republice: omezení negativních důsledků na životní prostředí".

